

SCHLETT ISTVÁN

Magyar politológia – tudomány és publicisztika

A címben – Van-e és milyen a magyar politikatudomány saját tradíciója? – két kérdést fogalmaztak meg, két részre bontva kísérlem meg a választ.

1. Van-e a magyar politikatudománynak saját tradíciója?

Ha végiglapozzuk Arczt Ilona közel 500 oldalas – sajnos, csak kéziratban olvasható – A „politikai tudományok” oktatása a Budapesti Egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben című dolgozatát, láthatjuk, hogy már több mint 200 éve folyik a „politikai tudományok” egyetemi oktatása: készültek hozzá tankönyvek, írtak e témakörben disszertációkat, lehetett habilitálni, voltak e tudományágnak professorai, magántanárai, volt tanszéke, szemináriuma, könyvtára, évről évre tudományos pályázatokat írtak ki, születtek díjnyertes írások stb. – volt tehát intézményi léte egészen 1948-ig.

A híresebb professorok neve ma is ismerősen cseng. Csak néhányat mutatóban közölük: Kautz Gyula, Kerkapoly Károly, Szilágyi Dezső, Concha Győző, Földes Béla. Gyanút legfeljebb az kelthet, hogy e nevek hallatán – talán Conchát kivéve – nem politikatudományi teljesítményre, hanem közgazdaságtani (Kautz, Földes) vagy politikai (Kerkapoly, Szilágyi) tevékenységre asszociálunk. Holott valóban foglalkoztak a kor értelmezése szerinti „politikai tudományokkal”. Kautz Gyula 1862-ben jelentette meg a *Politika vagy Országászatlan, tekintettel a két művelt világrész Államintézményeire és törvényhozására*, 1877-ben *A politikatudomány kézikönyve* című művét, kiadták Kerkapoly és Szilágyi egyetemi előadásait, s két kiadást (1894, 1907) is megért Concha *Politika* című kétkötetes műve.

Mégis kérdésesnek látszik előttem, hogy a manapság kibontakozó politikatudománynak „saját” tradícióját ezen a tájon kellene keresni.

S talán nemcsak azért, mert a folytonosságot megszakította a marxizmus–leninizmus uralma, hanem azért, mert a társadalomtudományokban s ezen belül a politikatudományban paradigmaváltás zajlott le: az 1970-es, 1980-as években újrainduló politikatudomány a maga nyelvezetét, tematikáját, problémáit nem a korábbi politikatudományt folytatva vagy azzal konfrontálva alakította ki, hanem a 20. századi nyugati politológia új irányzataitól nyerve inspirációt, a történelmi materializmussal és a tudományos szocializmussal szemben fogalmazta meg pozícióját. A 19. század végén Magyarországon uralkodó politikatudománynak ebben semmiféle szerepe nem volt, még annyi sem, mint a szociológia esetében, amely – kérdéses persze, hogy mennyire jogosan – a *Huszadik Században* és a Társadalomtudományi Társaságban a szociológia első magyarországi műhelyét fedezte fel. Ebben az értelemben tehát a magyar politikatudománynak legfeljebb előzménye van, tradíciója nincs: én legalábbis nem emlékszem arra, hogy valaki is hivatkozott volna mostanság az akadémikus „politikatudósok” valamely gondolatára. Legfeljebb nevek említettek meg, nemigen látni annak jelét, hogy e műveket kézbe is vették volna, s ha mára nem, kritikára méltatta volna valaki. (Ehhez persze az is hozzájárul, hogy a századfordulón még egységesnek tekintett politikatudomány differenciálódott, önállósodtak olyan diszciplínák, mint az államigazgatás, az állam- és jogbölcselet, eszmetörténet, s művelőiket, mint például Magyary Zoltánt, Horvát Barnát, Földes Bélát már nem „politikatudósként” tartjuk számon. S persze sok dolgot egyszerűen elfelejtettünk. Azt hiszem, kevesen vannak, akik például Kornis Gyuláról számon tartják, hogy írt egy nagy könyvet *Az államférfi* címmel, amelyben – többek között – a politikai pszichológia érdekes problémáit veti fel.)

A politikai jelenségek tudományos igényű vizsgálatára azonban további példákat is hozhatunk; s akkor talán másként válaszolhatunk a kérdésre. Olyan művekre gondolok – hogy csak a legismertebbeket mondjam –, mint Eötvös József, Jászi, Szekfű, Révai József, Németh László, Bibó politikai, történelmi esszéi, illetve, hogy egy újabb típust említsek, Lukács György történetfilozófiai írásai.

Nos, azt hiszem, a politikával (is) foglalkozó tudományos igényességű műveknek e két csoportja – nevezzük az elsőt politikai publicisztikának, a másodikat társadalomelméletnek vagy történetfilozófiának – valamiképpen a mai magyar politikatudomány tradícióihoz tartozik, a szónak abban az értelmében, hogy közöttünk él, befolyást gyakorol a politikáról való gondolkodásunkra, a politikatudomány nyelvezetére, tematikájára, kérdésfeltevésére, problémalátására s talán önértelmezésre, a politikatudomány funkcióiról alkotott elképzeléseire is.

2. Milyen a magyar politikatudomány saját tradíciója?

Már csak azért is, hogy kimutassam tiszteletemet a tradíciók iránt, a politikatudomány és a politikai publicisztika közötti különbséget – amit egyébként érvényesnek tartok a korábban „társadalomelméletinek” nevezett irányzatra is – Concha Győző szavaival jellemezném.

Így ír: „Munkámnak nincs is más vonatkozása az aktuális országláshoz, mint az, hogy ennek tényeiben adatokat keres a nemzetekben véghez menő emberi élet együttléti és fejlődési törvényeinek megállapításához s a legtávolabb áll tőle a szándék, kész tanácsokkal szolgálni az országlóknak... Munkám a maga létjogát az ember gondolkodó, kutató szükségletének, tudásszomjának kielégítésére való törekvésben keresi. Nem lép ki saját köréből s az országlás napi eseményeit csak szemlélőként nézi, épp ebből merítve reményt, az emberileg lehetséges tárgyilagosságra... Munkámat tehát éles választóvonal különíti el a publicisztikától, habár tárgya ezével azonos.” „A publicisztika ugyanis nem egyéb – folytatja –, mint az országló művészetnek nem cselekvő, hanem irodalmi üzése, akár az országlás tényeinek bírálata, akár új tervek készítése alakjában... Ez irány a maga céljában nem tudományos többé, törekvése nem az állami igazságainak fölismerése, hanem alkalmazása... A publicisztika magába zárhatja az államtudományt, előbbre is viheti, részint mivel bizonyos országló cél megoldására a tudomány eszközeit használja, részint mivel bizonyos korok, időszakok, egyes államok viszonyait rendszerint behatóbban elemzi, mint a tudomány összefoglaló nagy termékei. *Célja által azonban, mely a tudáson túlmenő valami újnak létesítése vagy a meglévőnek a védelme, nem a tudós, hanem az országló hivatásához áll közelebb, nem a tudomány, hanem a művészet köréhez tartozik.*” (Concha Győző: *Politika*. Budapest Grill 1907. Második kiadás I. köt. V–VII. o.)

Láthatjuk, hogy Concha – és ebben teljesen egyetértek vele magam is – a „publicisztikát” nem tartja kevésbé értékesnek a tudománynál, sőt azt sem vonja kétségbe, hogy tudomány eszközeit is használhatja, mi több, hasznára lehet a tudomány fejlődésének is, mégis, célja, indítéka, társadalmi szerepe alapján elkülöníti a tudomány „önálló világától”.

Amikor tehát arról beszélök, hogy a magyar politikatudomány előzményei közül a politikai publicisztika, illetve a társadalomelméleti -történetfilozófiai alkotások alkotják a mai magyar politikatudományban élő tradíciót, nem értékelek, csupán tényt állapítok meg. Ami azonban – talán – egyik eleme lehet a politológián belül, illetve a politológia körül kialakult kontroverziák magyarázatának.

A „mi a tudomány célja/feladata?” kérdés megválaszolása ugyanis komoly következményekkel jár a tudomány művelésére, a módszerre, a tudományos eredményekre, illetve a tudomány és más szférák közötti viszony alakulására is. Merőben más helyzet áll elő, ha a tudományt öncélnak határozzuk meg. Concha – legalábbis műve bevezetőjében – öncélnak tekintette: könyve – írja – „Attól a meggyőződéstől áthatva íratott, hogy a tudománynak is van önálló világa, mely elválasztva a vallás, a gazdálkodás, az országlás világtól, hivatását egyedül a jelenségek összefüggésének, ható és végokainak föl kutatásában, a tudásszomjának semmi más eredményre nem számító oltogatásában találja s művelőiben minden más céltől, érdektől

eltekintő odaadást kíván” (uo. VI. o.). Más kérdés, persze, hogy mennyire tudta magát tartani céljához, de a célmeghatározás merőben más, mint azok célkitűzése, akik a fentiekben (tudományos) publicisztikának, illetve társadalomelméleti-történetfilozófiai műveknek nevezett alkotásokat írták. Ők – Eötvöstől Lukácsig – elsősorban nem magyarázni, hanem megváltoztatni akarták a világot. Amire minden okuk és joguk megvolt, csak hogy ennek következtében a tudomány – és nemcsak a politikatudomány, hanem az irodalom- és a történettudomány is – a politika szolgáló lányává változott, legalábbis annyiban, hogy a feladatokat, megoldandó kérdéseket, s ezzel – legalábbis részben – a lehetséges válaszokat a politika jelölte ki.

A politológia újjászületésekor – az ismert politikai szituáció következtében – nagy volt a késztetés ennek a tradíciónak a felfedezésére. S nagy volt a választási lehetőség is: ki-ki ízlése, történeti műveltsége vagy az éppen uralkodó politikai divatnak megfelelően találhatta meg elődeit. De ezt tették a politikusok is, s nem csodálkozhatunk rajta, hogy ugyanazokra a nevekre, gondolatokra találtak rá ők is: Eötvösre, Széchenyire, Jászira, Bibóra stb.

E tradíció felélesztésének azonban következményei vannak a politikatudományra nézve: a politikatudomány és a politikai publicisztika határvonalai elmosódottá, bizonytalanná váltak. Ami egyfelől nem tragédia: a „politológia” egyik fontos elemévé és terepévé vált a politikai változásoknak, megnőtt a politológusok becsé, tekintélye, s ez bizonyosan hasznos volt a politológia intézményeinek kialakulási folyamatában. Másfelől azonban a politikatudomány politikafüggősége erős maradt, nehézségekkel jár a politikától való elválása. Nem utolsó sorban az élő tradíciók miatt a magyar politológusok között erős a kísértés ma is, hogy ne magyarázzák, hanem megváltoztassák a világot. A világ megváltoztatásának igénye persze mindaddig nagyon is érthető, ameddig nem gondoljuk, hogy világunk a lehető világok legjobbjika. De a megértés igénye is érthető – gondolom –, s ma már meg is engedhetjük magunknak a megértés luxusát. Ha igazam van, legitim lehet ismét az öncélú tudomány.

Ez persze szakítást jelentene a magyar politikatudomány – és egyáltalán a magyar társadalomtudomány – élő tradíciójával. Nem a publicisztika ellen szólok – magam is művelem, és semmivel sem tartom kevésbé értékesnek, mint a tudományos műveket. Csupán a tudomány és a publicisztika szempontjainak keveredésétől óvnék, ennek ma már nem látom szükségességét, elkerülhetetlenségét.

Hadd fejezzem be mégis egy publicisztikai fordulattal. Eötvös – az MTA elnökeként – 1868-ban így szólt a tudós testület tagjai előtt: „Intézetünk tevékenysége eddig inkább nyelvészeti és irodalmi, mint szorosan véve tudományos vala, s kik helyzetünket ismerik, bizonyosan nem fogják kárhóztatni tudósainkat, mert akkor, mikor a nemzet legszentebb javaiért küzdött, a tudomány magaslatáról ők is a küzdők sorába léptek, s úgy hiszem, hálával tekintenek vissza intézetünk működésére is, habár – tagjainak legkitűnőbb műveit keresve – tudós

értekezések helyett csak Vörösmarty Szózatát találjuk. De miután a helyzet megváltozott, meg kellene változni tevékenységünk ezen irányának is; és Akadémiánk, mely működésének első korszakában úgy felelt meg legjobban feladatának, ha magát mindenekelőtt nemzeti intézetnek tekinté, ezúttal nagy alapítójának szándékait és a nemzet várákozását csak úgy teljesítheti, ha minél inkább folyton tudományos feladatára szorítkozik” (*Eötvös József Művei. Arcképek és programok.* Budapest, Magyar Helikon 1975. 345. o.)

Ha a helyzet napjainkban valóban megváltozott, Eötvös következtetése – mutatis mutandis – ma is helytálló. Itt az ideje, hogy a tudomány egyre inkább tudományos feladatára szorítkozzon. Ami azonban csak akkor történhet meg, ha szakít a magyar társadalomtudományok legtöbbjében (és a művészetekben is) élő nagyon erős tradícióval: a tudomány politikai irányultságával. E kíváncsi persze nem azt jelenti, hogy a tudomány embere nem politizálhat, csupán annyit, hogy a tudományt és a politikát (publicisztikát) félreérthetetlenül különítse el egymástól. Én azt hiszem, a szerepek elválasztása mind a tudománynak, mind a politikának hasznára válna; megtörténte a normalitás elérésének egyik jele, de egyben feltétele is lenne.